

ΗΘΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
ΣΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ*

Έπιθυμία και τεχνολογία

Στή σημερινή εποχή, εποχή διάχυτης έπιθυμίας άποφυγής τής τεκνογονίας και περιορισμού τών γεννήσεων, μία μερίδα πληθυσμού έπιδιώκει τήν πάση θυσία τεκνοποιία μέ θεμιτά και άθέμιτα, μέ ένομα και άνομα, νόμιμα και παράνομα, ήθικά και άνήθικά, άήθη και άσυνήθιστα όπως διατείνονται πολλοί μέσα¹.

Βρισκόμαστε μπροστά στό σύγχρονο φαινόμενο άναπτύξεως νέων μεθόδων και τεχνικών άναπαραγωγής του άνθρώπου, οι όποιες όμως θέτουν και μία σειρά βιοϊατρικών, βιοηθικών και νομικών προβλημάτων και προβάλλουν στή σκέψη μας ήθικά έρωτήματα πού συνδέονται μέ αυτές τīs μεθόδους και τīs τεχνικές².

Θεμελιώδης όρμη του άνθρώπου φαίνεται νά είναι ή έπιδίωξή του νά κάνει «τά άδύνατα δυνατά». Για νά τό κατορθώσει μάλιστα αυτό έπικαλείται και άλλες δυνάμεις πέρα από τīs δικές του και χρησιμοποιεί έξωτερική βοήθεια. Από τήν αύγή τής άνθρωπότητας διαπιστώνουμε χρήση ύποτυπώδους έστω τεχνολογίας για νά φθάσουμε στήν «τεχνολογική επανάσταση» τών καιρών μας. Ο άνθρωπος έμαθε νά χειρίζεται σιγά σιγά σχεδόν τέλεια τά ύλικά και τά στοιχεία πού του προσέφερε ο γύρω του κόσμος ή νά κατασκευάζει ο ίδιος άλλα άπ' αυτά. Σήμερα, μέ τή «βιολογική επανάσταση», έμαθε νά χειρίζεται τά όργανα του σώματός του ως έξαρτήματα (μεταμοσχεύσεις), νά παρεμβαίνει ακόμα και στόν γενετικό του έξοπλισμό (γενετική μηχανική)³.

Όλους μās γοητεύει ή τεχνολογία, όταν μάλιστα μās δίνει τή δυνατότητα νά εκπληρώσουμε βαθύτατες άνάγκες και έπιθυμίες πού προβάλλονται ως άναφαίρετα δικαιώματα τής ανθρωπίνης ύπαρξης. Η έπιθυμία συναντάει τήν τεχνολογία πού τήν καθιστά έφικτή. Ο άνθρωπος δέν παραμένει άπλως στό στάδιο τής «παντοδυναμίας τής σκέψεως και τής έπιθυμίας», ή όποια χαρακτηρίζει τήν «παιδική» λεγόμενη «νοοτροπία», άλλ' ένήλικας πιά στηρίζει όλες του τīs έλπίδες στήν πράξη πού έπιτυγχάνει τό ποθητό άποτέλεσμα συνδυάζοντας δύο λογικές. Τήν «λογική τής έπιθυμίας» πού διατυπώνεται στήν ακόλουθη φράση: άπαξ και έπιθυμήσω κάτι ένδίδω σ' αύτήν, και τήν «τεχνοκρατική λογική» πού μπορεί νά ύλοποιήσει στήν πράξη τīs σκέψεις και τīs έπιθυμίες.

Αυτό όμως πού είναι από τήν πλευρά τῆς τεχνικῆς δυνατό είναι γιά τόν ἄνθρωπο καί ἐπιθυμητό; Εἶναι μάλιστα καί ὑποχρεωτικό καί δέον; Ἄν ἡ τεχνική μᾶς πεῖ: «Νά τί μπορούμε νά κάνουμε!» ἐμεῖς θά «πρέπει καί νά τό κάνουμε;»

Πρὶν ὅμως θέσουμε αὐτά τὰ ἐρωτήματα πού συνιστοῦν αὐτό πού θά ὀνομάζουμε «ἀξιολογική πρόκληση τῆς τεχνολογίας» ὀφείλουμε νά διαπιστώσουμε πώς «μέ λογισμό καί μ' ὄνειρο» —μέ φαντασία δηλαδή, πού μέχρι πρὶν ἀπό λίγο χαρακτηριζόταν ὡς ἐπιστημονική— ἡ ἱατρική ἐπιστημονική τεχνολογία μπόρεσε νά κάνει πραγματικότητα τρία ὄνειρα τοῦ ἀνθρώπου, στόν τομέα τουλάχιστον πού μᾶς ἀπασχολεῖ στό παρόν ἄρθρο.

1. Νά μή κάνει παιδιά ὅταν δέν τά θέλει (ἀντισύλληψη, στειροποίηση, ἄμβλωση).

2. Νά κάνει παιδιά ὅταν τά θέλει (πάλη ἐναντίον τῆς στειρότητας, τεχνητή γονιμοποίηση, ἐξωσωματική γονιμοποίηση...).

3. Νά κάνει τά παιδιά πού θέλει (προγεννητική διάγνωση, ἐπιλεκτική ἄμβλωση ἢ ἄμβλωση κατόπιν εὐγονικῆς ἐνδείξεως)⁴.

Αὐτό πού ἦταν ἓνα μακρινό καί ἄπιαστο ὄνειρο, σήμερα γίνεται κοντινὴ καί χειροπιαστὴ πραγματικότητα.

Ἐρωτήματα καί προβληματισμοί

Οἱ νέες, ὅμως, δυνατότητες θέτουν νέα προβλήματα καί ἀπαιτοῦν νέες λύσεις. Ἐδῶ καί τριανταπέντε περίπου χρόνια προκύπτουν πλεῖστα ὅσα ἠθικά ἐρωτήματα πού ἀφοροῦν τίς νέες αὐτές νίκες τῆς τεχνικῆς. Μπροστά μας ἐκτείνεται ἓνα πεδίο ἐντελῶς καινούργιο καί τὰ ἐρωτήματα πού τίθενται ἀγγίζουσι τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς μέσα στόν ὀρίζοντα ἐνός «θαυμαστοῦ καί γενναίου κόσμου». Ἡ χριστιανικὴ ἀλλά καί κάθε ἄλλη φιλοσοφικὴ ἢ θρησκευτικὴ παραδοσιακὴ ἠθικὴ βρίσκεται μπροστά σέ δυσεπίλυτα προβλήματα πού δέν ἐπιδέχονται εὐκόλες λύσεις καί ἀποφάσεις, οὔτε ὅμως καί ἀναβολές.

Ὁ ἠθικός προβληματισμός ἔτσι ὅπως σκιαγραφεῖται δίνει τήν εὐκαιρία καί τὴν δυνατότητα νά διερωτηθοῦμε ὅλοι μας κατὰ πόσο μπορεῖ ἡ παραδοσιακὴ ἠθικὴ εἴτε φιλοσοφικὴ εἶναι αὐτὴ εἴτε θρησκευτικὴ νά εἶναι δεσμευτικὴ γιά τίς ἐφαρμογές τῆς σύγχρονης τεχνολογίας σέ θέματα ἀναπαραγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐάν οἱ ἐπικρατοῦσες μέχρι σήμερα ἠθικὲς ἀρχές προσανατολίζουν τὰ ἄτομα καί τίς κοινωνίες νά πάρουν ἀποφάσεις μέ τίς ὁποῖες ρυθμίζουν βαθύτερες ἀνάγκες, ἐπιθυμίες καί δικαιώματα πρὸς μιά συγκεκριμένη κατεύθυνση, ποιὸ ἢ ποιός θά εἶναι ἐκεῖνος πού θά βοηθήσει τοὺς ἀνθρώπους στή λήψη ἀποφάσεων γιά θέματα πού ξεφεύγουν ἀπὸ λύσεις πού ἔχουν ἤδη δοθεῖ;

Ἐπάρχουν ἄραγε στοιχεῖα στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας καί τῆς ἠθικῆς

πού νά ἐπιτρέπουν νά ἀντιμετωπίσουμε καινοφανῆ —νέα τουλάχιστον ὡς πρὸς τίς δυνατότητες λύσεων— προβλήματα πού συνδέονται μέ τὴν ἀναπαραγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου; Πῶς εἶναι δυνατό νά ἐξισοροπηθοῦν;

—ἡ τάση γιὰ πρόοδο,

—ἡ κάλυψη βαθύτερων ἀνθρώπινων ἀναγκῶν καὶ ἐπιθυμιῶν μέ

—τὴν ἀναζήτησιν ἑνὸς ἠθικοῦ δέοντος πού διαμορφώνει τὸ ἀνθρώπινο ἦθος;

Οἱ ἀπόψεις γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα διχάζονται:

Ἐναντι τοῦ περιορισμοῦ πού ἡ ἠθικὴ φαίνεται ὅτι θέλει νά ἐπιβάλλει στὴν ἐπιστήμη, ἀπαγορεύοντάς της νά εἰσχωρήσει στὰ μυστήρια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τίθεται τὸ ἀκόλουθο ἐρώτημα: Πάνω σέ τί στηρίζεται ἡ ἠθικὴ γιὰ νά μιλάει μέ τόση αὐθεντία πάνω σέ αὐτὰ τὰ ζητήματα; Ἐν ὀνόματι τίνος, ποιῶν ἀρχῶν, ποιῶν ιδεώδους ἀντιλήψεως γιὰ τὸν ἄνθρωπο μπορεῖ ν' ἀντιταχθεῖ σ' αὐτοὺς τοὺς νέους πειραματισμούς; Αὐτὸ τὸ ἐρώτημα ἀξίζει νά τὸ προσέξουν σοβαρὰ οἱ εἰδικοί, ἀλλὰ καὶ κάθε ἄνθρωπος πού ψάχνει γιὰ ἕνα καλλίτερο μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος, γιὰ ἕνα καλλίτερο κόσμο. Θὰ ἦταν ὀπωσδήποτε ἀναγκαῖο καὶ χρήσιμο νά ἔχουν ἤδη ἐκφρασθεῖ οἱ θεολόγοι καὶ οἱ ἠθικοὶ ἐπιστήμονες ἔχοντας μελετήσει τίς νέες ἐξελίξεις τῆς ἐπιστήμης πρὶν αὐτές γίνουν πραγματικότητ'· νά ἔχουν διατυπώσει τίς παρατηρήσεις καὶ τίς ἠθικὲς κρίσεις τους πρὶν ἐγκατασταθεῖ μία κατάσταση πανικοῦ. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν διερωτηθεῖ ἂν ἔπρεπε νά μιλήσουν πολὺ πρὶν ἢ εὐθύς ἀμέσως. Ἄρκετοὶ πάντως ἔχουν πάρει ἤδη θέση πάνω στίς νέες αὐτές ἐπιστημονικὲς ἐξελίξεις⁵.

Ἴσως ὅμως, σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, θὰ ἔπρεπε, ἀφήνοντας κατὰ μέρος τίς γενικὲς θεωρήσεις νά πλησιάσουμε τὸν συγκεκριμένο ἄνθρωπο πού ἔρχεται ἐνώπιόν μας μέ συγκεκριμένα αἰτήματα ὑπερβάσεως τῶν δυσκολιῶν του σέ θέματα τεκνογονίας καὶ ἀπαιτεῖ ἀπὸ ἐμᾶς διεξόδους πού νά μπορέσουν νά ἐκπληρώσουν τὴν ἐπιθυμία του. Τί δυνατότητες διαθέτουμε ἀπὸ πλευρᾶς ἠθικῆς παραδόσεως ὥστε νά ἀνταποκριθοῦμε στὸ ἐρώτημά του καὶ νά δώσουμε ἀπάντησιν; Αὐτὸ βέβαια δὲν θὰ μπορέσει νά γίνει ἢ δὲν πρέπει νά γίνει χωρὶς κάποιες προϋποθέσεις:

—Ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰ δὲν μποροῦμε νά δώσουμε τὴν ἐντύπωση ὅτι ἤδη κατέχουμε τίς ἀπαντήσεις σέ αὐτὰ τὰ καινούργια ἐρωτήματα καὶ ὅτι ἔχουμε τὸ μονοπώλιο τῶν λύσεων. Εἶναι ἀσφαλῶς ἀναγκαῖος ὁ εἰλικρινὴς καὶ ἀνοιχτός διάλογος ἀνάμεσα σέ ἐρευνητὲς, γιατροὺς, νομικοὺς, θεολόγους καὶ ἐκκλησιαστικούς ὑπευθύνους.

—Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἐπιβάλλεται ὀπωσδήποτε ἐξαιρετικὴ σύνεση εὐθύς ὡς ἀγγίζουμε τὸν ἄνθρωπο στίς πρῶτες πρῶτες ἀρχές του καὶ τίς ἐπιθυμίες του.

Δεσπόζουσες ἀπόψεις

Ἡ θεολογικὴ μου ιδιότητα μέ ὑποχρεώνει εὐθύς ἀμέσως νά παραθέσω

θεολογικά και θρησκευτικά επιχειρήματα αναφορικά με την ήθικη διάσταση του ζητήματος που θίγουμε σήμερα. Γι' αυτό θα επιχειρήσω να προβάλω τις δεσπόζουσες απόψεις της ορθόδοξης Θεολογίας και 'Ηθικῆς, να αναζητήσω τή διήκουσα έννοια και γραμμή που διατρέχει τά κείμενα τῆς 'Αγίας Γραφῆς (τῆς Π. και τῆς Κ. Διαθήκης) και τῆς ἱ. Παραδόσεως.

Τί γίνεται ἢ τί μπορεῖ νά γίνει σέ περίπτωση που ἕνα ζευγάρι δέν μπορεῖ ἐνῶ θέλει νά κάνει παιδιά;

Μέσα ἀπό κείμενα τῆς 'Ιουδαιο-χριστιανικῆς Παραδόσεως διαφαίνονται πραγματικότητες και λύσεις που προσεγγίζουν τή σημερινή προβληματική και ἄπτονται τῶν συγχρόνων μεθόδων ἀναπαραγωγῆς. Μέ τά ὑπάρχοντα «φυσιολογικά» και φυσικά μέσα τῆς ἐποχῆς, οἱ ἀναπαραγωγικά ὠριμοὶ ἄνδρες και γυναῖκες ἐπεδίδοντο σέ συνδυασμούς ἀναπαραγωγικούς, ὅταν κάποιος ἀπό τούς δύο δέν μποροῦσε νά κάνει παιδί. Προκειμένου νά ὑπερπηδηθεῖ τό ὄνειδος τῆς στειρότητος, μία σειρά λύσεων ἐπεζητεῖτο προκειμένου νά ὑλοποιηθεῖ τό ποθητό ἀποτέλεσμα τῆς τεκνοποιίας. Δέν ἐξαιροῦντο οὔτε οἱ ἄνδρες οὔτε οἱ γυναῖκες ἀπό αὐτούς τούς συνδυασμούς. Και οἱ δύο ἤθελαν νά ξεπεράσουν ἐκείνη τήν ἀτέλεια.

Οἱ τρόποι που ἐπελέγοντο δέν ἐσήμαινε ὅτι τύχαιναν πάντοτε τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Θεοῦ. 'Ο Θεός εἶχε δώσει τήν ἐντολή και τήν εὐλογία τῆς αὐξήσεως και τῆς πληθύνσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (Γενέσεως α' 28). Θεωρεῖται ὅτι Αὐτός δίδει ἢ στερεῖ τά τέκνα (πρβλ. Γενέσεως λ' 2). 'Η τεκνογονία εἶναι καλή ἐπιθυμία.

Πλὴν ὅμως οἱ ἄνθρωποι γιά νά θεραπεύσουν τήν ἐπιθυμία προέβαιναν σέ πράξεις και ἔκαναν ἐπιλογή τρόπων, ἀνεξάρτητα ἀπό τό θεῖο θέλημα. Οἱ πράξεις αὐτές ἐπέφεραν ἀποτελέσματα και συνέπειες γι' αὐτούς που τίς ἐνεργοῦσαν (τεκνογονία, τιμωρίες κ.λπ.). Στά ὑπόψη κείμενα διαγράφεται ἀκόμα και τό ψυχολογικό κλίμα ὄλων ἐκείνων που συμμετεῖχαν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα σ' αὐτές τίς πράξεις. Χωρίς ὁ θεός νά εὐδοκεῖ λαμβάνει ἐν τούτοις ἄμεση ἢ ἔμμεση πρόνοια γιά τά πρόσωπα αὐτά (τά προϊόντα δηλ. ἐκείνων τῶν πράξεων). Μέσω αὐτῆς τῆς τεκνογονικῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός τούς χειραγωγεῖ πρὸς τήν σωτηρία, τήν ἐφαρμογή τοῦ θεῖου θελήματος και τήν ἐπικοινωνία μαζί Του. 'Η τεκνογονία εἶναι δυνατόν νά γίνει ἀφορμή σωτηρίας στό μέτρο που ὁ ἄνθρωπος και δι' αὐτῆς ἔρχεται σέ ἐπίγνωση τοῦ προορισμοῦ του.

'Η τεκνογονία —ἢ πατρότητα και ἢ μητρότητα ἀντιστοίχως— γίνεται ἀφορμή νά ἔλθει ὁ ἄνθρωπος σέ βαθύτερη ἐμπειρική και βιωματική ἐπίγνωση και ἐπαφή μέ τήν πατρότητα τοῦ Θεοῦ «ἐξ οὗ πᾶσα πατριά ἐν οὐρανῶ και ἐπί γῆς ὀνομάζεται» ('Εφεσίους γ' 15), και νά ἀντιληφθεῖ τήν υἰότητά του, ὅτι εἶναι δηλαδή τέκνον Θεοῦ. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μέ τήν σχέση του μέ τόν 'Ιησοῦ τόν πρωτότοκο ἀδελφό· ἔτσι ἡ ἀνθρωπότητα φθάνει σέ μία οἰκουμενική ἀδελφότητα και ἀδελφωσύνη.

Ὁ γάμος καί ἡ τεκνογονία στή νέα τάξη τῶν πραγμάτων εἶναι χάρισμα, χαρισματική λειτουργία καί διακονία. Γίνεται ἀποδεκτὴ ὡς δωρεά· ἡ ἔλλειψίς της δέν θεωρεῖται ἀνεπανόρθωτο πλήγμα διότι ὁ ἄνθρωπος ἀναπληρώνει τὴν ἔλλειψη αὐτὴ μέ ἄλλη πνευματικὴ συγγένεια καί τεκνογονία. "Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι δυνάμει ἀλλ' ὄχι πάντα καί ἐνεργεία γονεῖς.

Εἶναι δυνατόν, λοιπόν, σύμφωνα μέ ὅσα διατυπώθηκαν πιό πάνω, ὁ ἄνθρωπος νά ξεκινάει μέ τὴ βασική ἐπιθυμία γιά ἐπιβίωση μέσῳ τῆς τεκνογονίας· ἡ στειρότητά του νά τόν ἐνοχλεῖ ἀφάνταστα καί νά ἀνατρέχει σέ ἄλλες λύσεις πρὸς ἀναζήτηση τῆς πατρότητας καί τῆς μητρότητας. Σιγά σιγά ὅμως συνειδητοποιεῖ, ἐμβαθύνοντας στό θεῖο μήνυμα πού προοδευτικὰ τοῦ ἀποκαλύπτεται —εἴτε στήν προσωπική του εἴτε στήν γενικότερη ἀνθρώπινη ἱερὴ ἱστορία— ὅτι ἀποδεσμεύεται ἀπὸ τὸ «βιολογικό», ὅτι εἶναι δυνατό νά διευρυνθοῦν τὰ ὅρια τῆς συγγενείας του.

Ἀνήκει πλέον στή νέα τάξη πραγμάτων, στή νέα οἰκογένεια πού εἶναι ὁ λαός τοῦ Θεοῦ, ὅπου πατέρας μας καί μητέρα μας εἶναι ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατέρα (πρβλ. Ματθαίου ιβ' 50). Οἱ γενεαλογίες διαμορφώνονται καί ἀναδεικνύεται τὸ μοναδικό μας γένος, τὸ γένος τοῦ Θεοῦ, ἡ νέα γενιά.

Οἱ τρόποι ἀναπαραγωγῆς πού ὁ ἴδιος ὁ Δημιουργός εἶχε θεσπίσει, ἐν μέρει ἀνατρέπονται». Ἡ ἐπιμονὴ τῆς ἱεραῆς ἱστορίας νά ἀναφέρει περιπτώσεις γεννήσεως προσώπων, ἀνδρῶν καί γυναικῶν, οἱ ὁποῖοι διαδραμάτισαν σημαίνοντα ρόλο σ' αὐτήν, ἀπὸ στεῖρα κατ' ἀρχὴν ζεύγη, τονίζει τὴ μεγάλη ἀλήθεια, ὅτι σέ τελευταία ἀνάλυση τὰ παιδιὰ τὰ χαρίζει ὁ Θεός στό ζευγάρι⁶. Ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Ἰδιοῦ θεωρεῖται ὡς παράδοξος τόκος καί ξεφεύγει ἀπὸ τὰ καθιερωμένα.

Μέ ὅλα αὐτὰ πού ἀναφέρομε φανερόνεται ὅτι ὁ Θεός ἀναγνωρίζει τὴν ἐπιθυμία γιά τεκνογονία⁷ καί ἔρχεται συνεπικουρος σέ περιπτώσεις ἀτεκνίας ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἐπιζητήσουν καί ἐπιδιώξουν ἐπίμονα καί ὑπομονετικὰ τὴ θεία βοήθεια, τὴ βοήθεια τῶν Ἁγίων, τῆς Παναγίας, ὅπως αὐτὸ διαπιστώνεται σέ πλεῖστα ὅσα κείμενα καί σύγχρονες ἐμπειρίες. Σέ πολλές περιπτώσεις ἡ ὑπομονὴ καί ἡ ἐπιμονὴ στεφανώνονται μέ ἐπιτυχία «πρὸς τὸ συμφέρον τῆς αἰτήσεως»⁸.

Στοιχειοθέτηση ἀπαντήσεως: Θέσεις καί στάσεις

Ἀπὸ τὴ σύντομη ὅμως αὐτὴ σχετικὰ ἀναδρομὴ στή βιβλικὴ καί ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, εἶναι δυνατόν ν' ἀποκομίσουμε στοιχεῖα πού νά μποροῦν νά στοιχειοθετήσουν μίαν ἀπάντηση στό συγκεκριμένο ἄτομο πού προσῆλθε μέ τὸ συγκεκριμένο πρόβλημα-ἐρώτημα καί πού νά ἐπιτρέπουν νά ἀντιμετωπίσουμε καινοφανῆ προβλήματα —νέα τουλάχιστον, ὡς πρὸς τίς δυνατότητες λύσεων— τὰ ὁποῖα συνδέονται μέ τὴν ἀναπαραγωγή τοῦ ἀνθρώπου; Καί θά

μπορέσουν τελικά αυτά τὰ στοιχειὰ νά χρησιμεύσουν ὡς σημεία πλεύσεως στήν πορεία μας; Σέ τί τὰ παραδείγματα τῆς Σάρρας, τῆς Λείας, τῆς Ραχήλ, τῆς Ρούθ, τῆς Θαμάρ ἢ τοῦ Αὐνάν μπορεῖ νά εἶναι βοηθητικά εἴτε ὑπό τήν θετική εἴτε ὑπό τήν ἀρνητική τους μορφή γιά μᾶς;

1. Σέ ὅλες τίς ἱστορίες πού ὑπαινιχθήκαμε πιό πάνω βλέπουμε νά εἰσέρχεται κάποια σύγχυση ὡς πρός τά αὐτονόητα καί τά προφανῆ. Παρατηροῦνται δέ φαινόμενα πού θά μπορούσαν μάλιστα νά χαρακτηρισθοῦν ὡς ἀνατροπή μιᾶς καθεστηκυίας τάξεως πραγμάτων.

2. Ἀνατρέπονται πράγματι ἢ ὑπεισέρχονται στοιχειὰ πού ἀμφισβητοῦν τήν ἀπολυτότητα τῶν αὐτονόητων καί ἀφήνουν περιθώρια γιά ἄλλους τρόπους καί γιά ἄλλα «ἐνδεχόμενα»;

3. Σέ ὅλες αὐτές τίς ἐνέργειες γιά ἐπιζήτηση τῶν «ξένων δυνάμεων» καί γιά παροχή «ἐξωτερικῆς βοήθειας» διαπιστώνουμε μία τάση παρεμβάσεως στή γενετήσια ζωή!

Ἄν, βέβαια, σήμερα μᾶς ξενίζει τό γεγονός τῆς τόσον ἐμφανοῦς παρεμβάσεως στή γενετήσια ζωή κατόπιν τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς νέας τεχνολογίας, δέν θά ἦταν ἴσως δίκαιο νά λάβουμε ὑπόψη τήν τάση, πού ὅπως εἶδαμε ὑπῆρχε, ἐνός «βιολογικοῦ», νομικοῦ, ἠθικοῦ, κοινωνικοῦ καί θρησκευτικοῦ παρεμβατισμοῦ;

Αὐτό, βέβαια, τό τελευταῖο, καί στήν περίπτωση ἀκόμη πού ἡ ἀπάντησή μας θά ἦταν καταφατική, δέν μπορεῖ οὔτε νά δικαιώσῃ οὔτε νά νομιμοποιήσῃ ὅπωςδήποτε καί χωρίς ἄλλη συζήτηση τίς παρεμβάσεις τῆς νέας τεχνολογίας, ἔστω καί ἂν «μορφολογικά» *mutatis mutandis* θά μπορούσε νά ἰσχυρισθεῖ κάποιος ὅτι ἐνδεχομένως αὐτοῦ ἡ ἀνάλογου τύπου παρεμβάσεις ἀπαντῶνται καί στήν Ἁγία Γραφή καί τήν ἱ. Παράδοση. Καί τοῦτο γιά συγκεκριμένους ὅπωςδήποτε λόγους.

Παραθέτω εὐθύς ἀμέσως ὀρισμένους ἀπό τούς λόγους πού νομίζω ὅτι ἔχουν ἄμεση ἢ ἔμμεση σχέση μέ ἀρχές καί θέσεις τῆς ὀρθοδόξου ἀνθρωπολογίας.

1. Ἄλλες λιγότερο καί ἄλλες περισσότερο ἀπ' αὐτές τίς παρεμβάσεις συνεπάγονται συγκεκριμένους γιά τό παρόν καί ἀκαθόριστους γιά τό μέλλον κινδύνους.

2. Ὑποθάλλουν ἕναν κατακερματισμό τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητος καί γονιμότητος. Ἡ γονιμότητα συντελεῖται ἐρήμην τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων.

3. Προσक्रοῦν, θίγουν ἢ καί προσβάλλουν θεμελιώδεις θεολογικές ἀντιλήψεις γιά τόν ἄνθρωπο, ὅπως αὐτές πού ἀφοροῦν:

α) στίς σχέσεις ἀνδρῶν καί γυναικῶν (συζύγων) μέσα στό γάμο, πού συνεπάγεται «συγκλήρωση τοῦ βίου παντός», συζυγική πίστη, ἀμοιβαία ἀνάληψη τῶν ἀτελειῶν καί τῶν δυσκολιῶν·

β) στήν ὑπόσταση τοῦ ἐμβρύου ὡς ψυχοσωματικῆς ὄντοτητας ἀπό τῆς στιγμῆς τῆς συλλήψεως·

γ) στήν εὐθύνη γιά τήν ἀκεραιότητα τῆς ἀνατροφῆς καί τῆς ψυχικῆς ὑγείας

τῶν παιδιῶν πού συνδέεται μέ

δ) τίς διαπροσωπικές σχέσεις τοῦ ζευγαριοῦ καί τοῦ παιδιοῦ πρός «τρίτους» (δότες, φέροντες ἢ ὑποκαθιστώσες μητέρες, ἰατρικό προσωπικό, κ.λπ.)·

ε) στίς ἔσχατες ἐπιπτώσεις πάνω στή ζωή τῶν ἀτόμων, τῶν κοινωνιῶν καί στίς δυνατότητες ἐκμεταλλεύσεως καί χειρισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπό κυβερνήσεις, πολιτικές ομάδες καί κόμματα ἢ καί ἀπλούς ἐκβιαστές κ.λπ.

Πέρα ὅμως ἀπ' ὅλες αὐτές τίς διαπιστώσεις, ἕνα πάντως εἶναι γεγονός, ὅτι βρισκόμαστε μπροστά σ' αὐτές τίς νέες ἐπιστημονικές δυνατότητες, τῆς βιολογίας καί τῆς ἰατρικῆς, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὡς ἐπακόλουθο ὀρισμένα νέα προβλήματα ἀλλά καί προσφέρουν νέες λύσεις σέ χρόνιες ἢ προσωρινές δυσκολίες τῶν ζευγαριῶν νά τεκνοποιήσουν.

Τό βασικό ἐρώτημα πού εἶχαμε θέσει πῶς παραμένει:

Πῶς εἶναι δυνατόν νά ἐξισοροπηθοῦν καί νά ἐναρμονισθοῦν:

— ἡ τάση γιά περισσότερη γνώση καί πρόοδο·

— ἡ κάλυψη βαθύτερων ἀνθρώπινων ἀναγκῶν·

— μέ τήν ἀναζήτηση ἐνός ἠθικοῦ δέοντος πού διαμορφώνει τό ἀνθρώπινο ἦθος;

Οἱ ἀπαντήσεις καί οἱ γνώμες ὡς πρός αὐτό τό τριπλό ἐρώτημα, εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἐπιδέχονται περισσότερες ἀπό μία ἀντιμετωπίσεις.

Ἄλλοι χαιρετίζουν τίς καινούργιες δυνατότητες λύσεων σάν ἕνα χαρμόσυνο μήνυμα γιά τό ξεπέραςμα μιᾶς βαθειᾶς ἀνάγκης πού βιώνεται ὡς ὑπαρξιακή ἔλλειψη καί προσκαλοῦν ἐπιστήμονες καί ζευγάρια ἢ καί μεμονωμένα ἄτομα νά ἐκμεταλλεθοῦν τίς προσφερόμενες εὐκαιρίες.

Ἄλλοι πάλι, θετικά προσανατολισμένοι, δέν παύουν ἐντούτοις νά διστάζουν ὡς πρός τίς ἐνδεχόμενες μελλοντικές συνέπειες ἐφόσον δέν μποροῦν ἀπό τώρα νά ἐλεγχθοῦν στήν πληρότητά τους, ἰδιαίτερα μάλιστα πού οἱ πειραματισμοί γίνονται στόν ἄνθρωπο.

Ἄλλοι, ἔχοντας τήν πεποίθηση, ὅτι οἱ παρεμβάσεις αὐτές ἀγγίζουν στήν οὐσία του τόν ἄνθρωπο καί μποροῦν νά ἐπιφέρουν βαθύτατες ἀλλοιώσεις στίς τωρινές ἀλλά καί στίς μελλοντικές σχέσεις τῶν ζευγαριῶν, τῶν παιδιῶν καί τῶν κοινωνιῶν, καί παρόλο ὅτι συμπαθοῦν στήν ἐπιθυμία τους καί ἀναγνωρίζουν τήν ὑφισταμένη ἔλλειψη παιδιῶν ὡς ἀτέλεια στήν ἔνωση ἐνός ἀνδρα καί μιᾶς γυναίκας, συνιστοῦν ἐπιφυλακτικά ἢ καί ἀνεπιφύλακτα τήν ἀποχή ἀπό τέτοιου εἴδους ἐνέργειες. Στό ἐπίπεδο τοῦ ἀνθρώπου, λέγουν, ἡ σεξουαλική συνεύρεση προσδίδει ἕνα «σύν» στήν ποιότητα τῆς τεκνογονίας. Ἐπί προσωπικοῦ ἐπιπέδου δέχονται ὅτι ἡ ἀσκηση συμβουλευτικῆς καθοδηγήσεως εἶναι «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ» γιά τήν συμπαράσταση σ' ἐκεῖνα τά ἄτομα πού ἀντιμετωπίζουν τήν πρόκληση τῆς σύγχρονης τεχνολογίας γιά τήν κάλυψη βαθύτατων ἀναγκῶν καί ἐπιθυμιῶν.

Ἀναζήτηση κριτηρίων

Μέ ποιά κριτήρια ἐν τούτοις θά στοιχειοθετηθεῖ αὐτό τό ἠθικό δέον πού θά διαμορφώσει τό ἀνθρώπινο ἦθος; Μέ ποιά κριτήρια ὁ «ἠθικός ἐπιστήμονας», ἀλλά καί ὄλοι ἐμεῖς θά ἀντιμετωπίσουμε τίς «νέες» αὐτές ἀνάγκες καί ἐπιθυμίες τοῦ ἀνθρώπου;

Γιά ὀρισμένους εἶναι ἀλήθεια ὅτι πηγὴ ἐμπνεύσεως θά ἀποτελέσει ἡ διδασκαλία τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας⁹. Στὴν ὀρθόδοξη Ἑλλάδα τῆς ἔσχατης δεκαετίας τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, ἡ πίστη παίξει ἀκόμα ἔστω καί μὴ συνειδητὰ ἓνα σημαίνοντα ρόλο στή συνείδηση τοῦ πληθυσμοῦ καί προσδιορίζει ἐπίσης κανόνες συμπεριφορᾶς καί ἀξιολογήσεως προσώπων, πράξεων καί καταστάσεων.

Γιά ἄλλους τό ζήτημα δέν εἶναι πλέον τί λέει ἡ πίστη, ἀλλά νά γνωρίζουμε πῶς θά ἐνεργήσουμε ὅταν δέν ὑπάρχει πιά πίστη· πῶς νά βροῦμε μιά συνάφεια καί συνοχή στίς ἐνεργειές μας ὅταν δέν ὑπάρχουν πιά σημεῖα ἀναφορᾶς καί βρισκόμαστε μπροστά σ' ἓνα κενό πλαίσιο ἀναφορᾶς. Τό ἐνδιαφέρον, λοιπόν, τοποθετεῖται πρὶν ἀπ' ὅλα πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς γνωσιολογίας καί τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς. Δέν θεωρῶ ὅμως σκόπιμο νά ἐπεκταθῶ στή θεώρηση τοῦ θέματος ἀπ' αὐτὴ τὴ σκοπιά¹⁰.

Συμβουλευτικὴ βοήθεια

Θεωρῶ, ὅμως, πολύ σημαντικό νά τονισθεῖ ὅτι ὀφείλουμε νά εἴμαστε προετοιμασμένοι γιὰ μιά συμβουλευτικὴ συμπαράσταση κοντὰ στοὺς ἀνθρώπους σέ θέματα τῶν νέων τεχνικῶν ἀναπαραγωγῆς ὅταν προκύψει ζήτημα γι' αὐτούς¹¹. Ἡ ἐπιθυμία, ὅταν διατυπώνεται μέ τὴ μεσιτεία τοῦ λόγου ἠχεῖ ἀνανακλαστικά καί ἐξορκίζεται. Τότε καί μόνο εἶναι δυνατόν ὁ ἀνθρώπος νά ζητήσῃ ὑπεύθυνα συμβουλή, νά συν-βουλευτεῖ, δηλαδή, καί νά συ-σκεφετῆ ὥστε νά μπορέσῃ ν' ἀποφασίσῃ, λαμβάνοντας ὑπόψη στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ τό συμφέρον ὄλων. Ἡ ἀπόφαση ὀπωσδήποτε δέν θά μπορέσῃ νά ικανοποιήσῃ ὅλες τίς ἐπιθυμίες καί ὄλων. Σημασία ἔχει, ἡ ἀπόφαση αὐτὴ νά ληφθεῖ μέσα σ' ἓνα κλίμα ὑποδοχῆς καί φιλοξενίας. Κάθε προσπάθεια πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση θά εἶναι ἐκ τῶν προτέρων δικαιωμένη, γιατί ὀδηγεῖ τόν ἀνθρώπο σέ μεγαλύτερη ἀνθρωπιὰ καί τόν ἐξανθρωπίζει.

Φαίνεται ὅμως ὅτι τελικά ὁ καθένας μας πρέπει νά τολμήσῃ τὴν κρίσιμη ἀπόφαση μέσα στή μοναξιά τῆς ἐλευθερίας του. Κανένας δέν θά μπορέσῃ νά ἀποφασίσῃ στή θέση του. Ἀπαιτεῖται συνεχῆς διάκριση. Γιατί, πού θά πρέπει νά δεσμευτεῖ ἡ ὑπευθυνότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπου σέ σχέση μέ τόν ἑαυτό του, μέ τούς ἄλλους καί μέ τό Θεό (ὅσον ἀφορᾶ τούς πιστούς); Σ' αὐτές τίς

ζωτικές και σημαίνουσες περιοχές που συνορεύουν με τή ζωή και τό θάνατο είναι αναγκαίο νά μὴν ἐγκλειστοῦμε σέ μιά ἀτομική ἢ καί ἀτομιστική θεώρηση. Θά πρέπει νά θεωρήσουμε τή διάκριση γιά τήν ὁποία κάναμε λόγο σέ συνάρτηση μέ τό μέλλον ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ πολιτισμός μας πού ἔχει διασταλεῖ μέχρι τ' ἄστρα... καί συσταλεῖ μέχρι τοὺς γαμέτες... χρειάζεται ἕνα περίσσεμα ψυχῆς. «Ὁ κρυπτός τῆς καρδίας ἀνθρώπος» (Α' Πέτρου γ' 4) ἀπαιτεῖ τήν προσοχή μας, γιατί «τό πιό σπουδαῖο εἶναι ἐκεῖνο πού δέ βλέπουμε...». Σ' ἐμαῖς ἀπομένει νά καρτεροῦμε ὡς ὀρῶντες τό ἀόρατον μιᾶς καί τά μάτια τοῦ Θεοῦ «εἶδον τό ἀκατέργαστον ἡμῶν» (Ψαλμός ρλη' 16). «Ἄλλωστε «ἐπ' Αὐτόν ἐπερρίφημεν ἐκ μήτρας, ἀπό γαστρός μητρὸς ἡμῶν» (Ψαλμός κα' 11). Τώρα πιά ἴσως ξέρουμε νά δώσουμε ἀπάντηση στό ἐπιτακτικό ἐρώτημα τοῦ ποιητῆ γιά τό ποῦ καί πότε μποροῦμε νά βροῦμε τήν ψυχή μας: «Ἐξ ἄκρας συλλήψεως»¹².

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Στό ἄρθρο αὐτό καταγράφουμε σκέψεις πού κατά καιροῦς ἐδῶ καί μία εἰκασαετία καί πλέον ἔχουμε ἀναπτύξει προφορικά σέ δημόσιες ἐκδηλώσεις πού εἶχαμε κληθεῖ νά προβάλουμε ὀρθόδοξες θέσεις σχετικά μέ τά προβλήματα, ἠθικά καί ἄλλα, πού θέτει ἡ ἐξέλιξη τῆς Γενετικῆς καί τῆς νέας Βιοτεχνολογίας σέ θέματα ἀναπαραγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου. Θά πρέπει νά μνημονεύσουμε ἰδιαίτερα τά ἐτήσια διεπιστημονικά συμπόσια τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Εὐγονικῆς καί Γενετικῆς τοῦ ἀνθρώπου.

1. Χαρακτηριστικός εἶναι ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου τῶν Ζήση Παπαθανασίου καί Μαίρης Σπυριδογιαννάκη, *Τό κυνήγι τῆς γονιμότητας, ἕνα παιδί μέ κάθε θυσία*, Ἀθήνα, Ἐκδ. Καραμπερόπουλος, Α.Ε., 1985, 246 σ.

2. Ὁ καθηγητής Ι.Μ. Δανέζης θέτει μέ σαφήνεια τά προβλήματα αὐτά στό ἄρθρο του: Παιδιά ὑψηλῆς τεχνολογίας. Νομικά, δεοντολογικά καί ἠθικά προβλήματα, περ. «Ἱατρική», 49, 1986, σ. 391-404.

3. Σημειώνουμε δύο τελευταῖες ἐκδόσεις πού ἐνημερώνουν γιά ὅλες αὐτές τίς ἐξελίξεις: Jean Bernard, *Ἡ Βιοηθική*, Ἀθήνα, ἐκδ. Π. Τραυλός - Ε. Κωσταράκη: Dominos, 1996 (γαλλική ἐκδοση 1995), 128 σ. François Gros, *Ὁ πολιτισμός τοῦ γονιδίου*, Ἀθήνα, ἐκδ. Κάτοπτρο: Σειρά Ὀρίζοντες τῆς Ἐπιστήμης, 1995 (γαλλική ἐκδοση 1989), 171 σ. Ὁ καθηγητής Ν. Εὐθ. Μητσόπουλος ἐπιχειρεῖ σέ εἰδική πραγματεία του μιά ἠθική θεώρηση τῶν *Ἐπιτευγμάτων τῆς συγχρόνου Γενετικῆς*, Ἀθήνα 31990 (1986), 32 σ.

4. J.-F. Malherbe, «le supplément» No 153, σ. 127.

5. Βλ. γιά παράδειγμα τό ἐνδιαφέρον ἄρθρο τοῦ Robert T. Francoeur, *Nouvelles orientations sur la reproduction humaine* στό IDOC-international, τεῦχος 2 τῆς 15 Μαΐου 1969, σ. 68-82 καί τήν πρόσφατη (1 Ἀπριλίου 1995) συζήτηση τῆς Καθολικῆς Ἀκαδημίας στή Βαυαρία μέ θέμα: Verantwortung für das ungeborene menschliche Leben. Ärztliche und ethische Probleme moderner Fortpflanzungsmedizin und Biotechnik. Κύριοι συζητητές ἦσαν ὁ καθηγητής τῆς Γυναικολογίας καί Μαιευτικῆς Herrmann Herrp καί ὁ καθηγητής Ἠθικῆς Θεολογίας Johannes Gründel καί οἱ δύο διδάσκουν στό Πανεπιστήμιο τοῦ Μονάχου. Ἐκτενῆ ἀποσπάσματα τοῦ διαλόγου δημοσιεύτηκαν στό περιοδικό τῆς Ἀκαδημίας «zur debatten», 25, Μάιος - Ἰούνιος 1995, 3, σ. 1-9.

6. Είναι χαρακτηριστική ή διατύπωση του Ι. Χρυσοστόμου: «τό τεκεῖν ἄνωθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας καὶ οὔτε γυναικός φύσις, οὔτε συνουσία, οὔτε ἄλλο οὐδὲν αὐταρκες πρὸς τοῦτο ἐστίν» (PG 54, 639).

7. Είναι ενδιαφέρουσα ἡ διατύπωση τοῦ λεγομένου τόμου τῆς ἐνώσεως (920 μ.Χ.) τοῦ σχετιζομένου μὲ τὸ ζήτημα τοῦ τετάρτου γάμου Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ, ὁ ὁποῖος «ἐφέρει τεκνογονίας καὶ τετάρτην λαμβάνει γυναῖκα» «ἐπειδὴ τὸ τεκνογονίας ἐπιθυμεῖν οὐκ ἀσύγγνωστον». Ὁ τέταρτος ὁμως γάμος δὲν ἐπιτρέπεται καὶ δὲν ἀναγνωρίσθηκε στὴ συγκεκριμένη περίπτωση παρὰ μόνον σιωπηρῶς κατ' οἰκονομίαν (βλ. Β. Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Ἀθήναι, «Ἀστήρ», 1948, σ. 340-343· τὸ κείμενο τοῦ τόμου στοῦ Ράλλη καὶ Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, τόμος Ε', σ. 3 καὶ 8· πρβλ. τόμο Δ', σ. 105). Ἀκόμη καὶ στά προικοσύμφωνα γράμματα ἀποτυπώνεται ἡ ἐπιθυμία γιὰ «καλὴ τεκνογονία», «τὸ πᾶσι γονεῦσι περιπόθητον χρῆμα» (*Πηδάλιον* 1970, σ. 760-761).

8. Ἐκφραστικὸ παράδειγμα βλ. στὸ σχετικὸ αἴτημα τῆς Λωξάντρας πρὸς τὴν Παναγία τὴν Μπαλουκλιώτισσα στὸ βιβλίον τῆς Μ. Ἰορδανίδου, *Λωξάντρα*, Ἀθήνα, «Ἐστία», 201982, σ. 14-16.

9. Ὁρθόδοξη βιβλιογραφία, ἐλληνικὴ καὶ ξενόγλωσση, ἐπὶ τοῦ θέματος εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης σὲ εἰσήγησή μου πού παρουσίασα τὴν ὀρθόδοξη ἄποψη σὲ στρογγυλὸ τραπέζι μὲ τίτλο «Βιοηθικὴ καὶ θρησκείες», στὸ πλαίσιο τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου: *Οἱ ρίζες τῆς βιοηθικῆς*, πού ὀργάνωσε 15 μὲ 17 Φεβρουαρίου 1996 στὴ Ρώμη, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς δεκάτης ἐπετείου ἀπὸ τὴν ἴδρυσή του, τὸ Κέντρο Βιοηθικῆς τοῦ Καθολικοῦ Πανεπιστημίου del Sacro Cuore. Τὰ πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου εἶναι ὑπὸ ἔκδοση.

10. βλ. ἐπ' αὐτοῦ τὸ κεφάλαιο 7: Ἐλπίδες καὶ φόβοι ἀπὸ τὴ γενετικὴ Μηχανικὴ, στὸ βιβλίον τῆς καθηγήτριας Νικολίτσας Δ. Γεωργοπούλου, *Ἠθικὴ τῆς οἰκολογικῆς συνείδησης*, Ἀθήνα, Θυμέλη, 1995, σ. 161-176.

11. Ἐχομε τονίσει ἐπανειλημμένα τὴν ἀνάγκη πού ὑπάρχει ἡ Ἐκκλησία νά συνεχίσει τὸν μακροεὐαγγεῖο παιδαγωγικὸ, ποιμαντικὸ καὶ συμβουλευτικὸ ρόλο της κοντὰ στὸ λαὸ σὲ θέματα γάμου, οἰκογενείας καὶ τεκνογονίας, ἀλλὰ καὶ τίς ἀρχές πού πρέπει νά ἐμπνέουν τὴ συμβουλευτικὴ αὐτὴ δραστηριότητα. βλ. Α.Μ. Σταυροπούλου, *Γενετικὴ πρόβλεψη, δυνατότητες καὶ προβλήματα*, περ. «Ἱατρικὴ», τόμος 30, τεῦχος 2, Αὐγούστος 1976, σ. 168-171, 186-187· *Δημογραφικὸ πρόβλημα, οἰκογενειακὸς προγραμματισμὸς καὶ ἐκτρώσεις (Θεολογικὴ προσέγγιση)*, Ἀθήνα 1981, σ. 17-19· *Οἰκογένεια καὶ οἰκογενειακὴ ἀγωγή μεταξύ παραδόσεως καὶ ἐκσυγχρονισμοῦ στὴν Ἑλλάδα σήμερον*, Ἀθήνα 1982, σ. 22-24. Στὸ μάθημα τῆς Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς πού διδάσκεται στὸ Ζ' Ἐξάμηνο μᾶς δίδεται ἡ εὐκαιρία νά ἀντιμετωπίζουμε τέτοιου εἴδους περιπτώσεις καὶ ν' ἀναθέτουμε φροντιστηριακὴς ἐργασίες ἀναλόγου περιεχομένου. Ἐφέτος γιὰ παράδειγμα, ἡ φοιτήτριά μας Κλεοπάτρα Στρατῆ διαπραγματεύτηκε τίς «Ρίζες μιᾶς ὀρθόδοξης βιοηθικῆς» καταλλήγοντας σὲ μιὰ *συμβουλευτικοποιμαντικὴ θεώρηση τῆς βιοηθικῆς* (δακτυλογραφημένη ἐργασία 12 σ.) Ἐναν πολὺ ἐνδιαφέροντα ὀδηγὸ κλινικῆς συμβουλευτικῆς πάνω σὲ ζητήματα ἠθικοῦ προβληματισμοῦ δημοσίευσαν οἱ Ἀμερικανοὶ John La Puma καὶ David Schiedermayer, *Ethics Consultation, A Practical Guide*, Boston - London, Jones and Bartlett Publishers, 1994, 234 σ. Ἀποτελεῖ σημαντικὸ βοήθημα γιὰ τὴν κλινικὴ ἐκπαίδευση καὶ πρακτικὴ τῆς συμβουλευτικῆς σὲ ἠθικὰ θέματα. Ὅλοένα καὶ περισσότερο ἀπασχολεῖ τοὺς ὑπευθύνους ἡ ἐκπαίδευση συμβούλων σὲ ζητήματα ἱατρικῆς ἠθικῆς καὶ ἀναζητοῦν καινούργια πρότυπα ἐκπαιδύσεως. Πρωτοποριακὴ φαίνεται νά εἶναι οἱ θέσεις τοῦ καθηγητοῦ Dietrich von Engelhardt τοῦ Ἱατρικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Lübeck (Γερμανία), πού διευθύνει τὸ Ἰνστιτοῦτο Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς καὶ τῶν Ἐπιστημῶν. βλ. δύο ἄρθρα του: *Medizinische Ethik in der medizinischen Ausbildung in der Bundesrepublik Deutschland*. Si-

tuation - Modelle - Perspektiven, «Zeitschrift für Medizinische Ethik» 40, 1994, σ. 83-91 και Das Lübecker Modell, «Münch. med. Wschr.» 136, 1994, 46, σ. 44-51.

12. 'Υπαινισσόμαστε τό στίχο τοῦ 'Οδυσσεά 'Ελύτη: «Ποῦ νά βρω τήν ψυχή μου τό τετράφυλλο δάκρυ!», ἀπό *Τό ἄξιον ἔστι*, 'Αθήνα, «'Ικαρος», 21961, σ. 44. «Τό τετράφυλλο δάκρυ» μπορεῖ νά ὑπονοεῖ αὐτό τό θαυμαστό ἀποτέλεσμα τῆς συγγαμίας, τήν ἔνωση τῶν κυττάρων τοῦ σπερματοζωαρίου μέ τό ὠάριο πού δημιουργεῖ τό γονιμοποιημένο ὠάριο ἢ ἀλλιῶς τόν ζυγῶτη. 'Η ψυχοσωματική ὕπαρξη τοῦ ἀνθρωπίνου ἐμβρύου «ἐξ ἄκρας συλλήψεως» βεβαιώνεται ἄλλωστε ἀπό τή διδασκαλία τῆς 'Εκκλησίας καί θεμελιώνεται χριστολογικά. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ Ν. Εὐθ. Μητσοπούλου, *'Η περί τοῦ ἀνθρωπίνου ἐμβρύου ὡς ψυχοσωματικῆς ὑπάρξεως διδασκαλία τῆς 'Εκκλησίας καί ἡ χριστολογική θεμελίωσις αὐτῆς*, 'Αθήναι 1982 καί Ν. Παν. Βασιλειάδη, *Πότε «ἐμφυχοῦται» τό ἀνθρώπινο ἐμβρυο;* 'Η ὥρα «μηδέν» τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, 'Αθήναι, ἐκδ. «'Ο Σωτήρ», 1986. Σημαντική ἀνακοίνωση πού λαμβάνει ὑπόψη τῆς τά τελευταῖα δεδομένα τῆς ἐμβρυολογίας καί τά συσχετίζει μέ τήν ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία ἔκανε ἐνώπιον τῆς American Academy of Religion, στό Σικάγο, τόν Δεκέμβριο τοῦ 1994, ὁ π. 'Ιωάννης Μπρέκ, ὁ ὁποῖος διδάσκει *Καινή Διαθήκη καί θεολογική 'Ηθική* στό 'Ινστιτοῦτο 'Ορθοδόξου Θεολογίας «'Αγιος Βλαδίμηρος» τῆς Ν. 'Υόρκης. Περίληψη τῆς ἀνακοινώσεώς του: 'Η γένεση καί ἡ ἔναρξη τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, 'Η ἄποψη ἑνός 'Ορθοδόξου, δημοσιεύτηκε στό περ. «'Ακτῖνες» τόν Δεκέμβριο τοῦ 1995, σ. 305-309.